

Світлана Мазепа,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального права і процесу

Західноукраїнського національного
університету

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1282-9089>

ПРО КРИМІНАЛІЗАЦІЮ ПРОПАГАНДИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Порушено питання щодо гарантування інформаційної безпеки держави в умовах російсько-Української війни, оскільки вплив на людську психіку за допомогою пропаганди надзвичайно небезпечний. Проаналізовано реакцію України та деяких країн Європейського союзу на поширення російської пропаганди. Запровадження кримінальної відповідальності за використання пропагандистського символу Z – це необхідна відповідь на поширення інформації щодо підтримки війни. Ряд країн також запровадив кримінальну відповідальність за поширення російської пропаганди. На жаль, певна категорія осіб вірить у денацифікацію і поширює відповідну символіку в публічному просторі. Чи можна притягнути таку особу до кримінальної відповідальності в Україні та країнах ЄС, якщо особа вірить пропагандистській машині? Дослідження є предметом для подальших наукових дискусій.

Ключові слова: російська пропаганда, інформаційна війна, інформаційна безпека, символ Z, кримінальна відповідальність.

Мазепа С.

On criminalization of propaganda in the context of the Russian-Ukrainian war: national and international experience

This article raises the issue of ensuring information security of the state in the context of the Russian-Ukrainian war, because its influence on the human psyche through propaganda is extremely dangerous. The article analyzes the reaction of Ukraine and some European Union countries to the spread of Russian propaganda. Criminalizing the use of the propaganda symbol Z is a necessary response to the dissemination of information in support of war. The issue of ensuring the constitutional principle of freedom of speech becomes acute, but there should be no doubt if the propaganda symbols are perceived clearly. Supporting, endorsing or justifying war is against the basic principles of the European Convention on Human Rights to ensure world peace. There should be no misunderstanding about the purpose of using the symbol Z if it occurs in words written in the Cyrillic alphabet.

A number of countries have also introduced criminal liability for the spread of Russian propaganda. However, the position of legislators regarding the motivation of the crime is ambiguous. Unfortunately, some people believe in denazification and spread the corresponding symbols in public spaces. Is it possible to hold a person legally responsible in Ukraine and EU countries, if the person believes the propaganda machine? In Ukraine, such people, regardless of their intentions, will be prosecuted. And in some European countries, there is a trend of not bringing people to justice if a person believed in the liberating nature of the Russian-Ukrainian war. This subject needs further scientific discussions.

Keywords: Russian propaganda; information war; information security; symbol Z, criminal liability

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні триває повномасштабна війна, і наша країна робить усе можливе щоб захистити свій народ і свої землі. Важливо усвідомлювати, що війна відбувається також в інформаційному просторі, що не менш небезпечно впливає на свідомість особи і суспільства. Такий вплив здійснюється на основі використання таких найбільш поширених інструментів інформаційної (гібридної) війни, як пропаганда і фейкові новини. На нашу думку, одним з пріоритетів у політиці держави має бути гарантування безпеки в інформаційному просторі як складової національної безпеки. Наше дослідження присвячене аналізу останніх змін у кримінальному законодавстві, якими запроваджено кримінальну відповідальність за пропаганду і суміжні дії в умовах війни. Чи буде нести кримінальну відповідальність особа, яка поширює у соціальних мережах інформацію про виправдання війни, вихваляє російську армію, використання символу Z, якщо вона вірить російській пропаганді і вважає війну визвольною. Як це працює в Україні і в країнах Європи.

© Світлана Мазепа, 2022

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами забезпечення інформаційної безпеки займалися П. П. Адрушко, О. В. Бойченко, М. В. Карчевський, Є. В. Лашук, А. М. Притула, Н. А. Савінова, В. В. Шаблистий та ін. Варто зазначити, що спроби аналізу вказаної проблеми здійснили науковці в галузях інформаційного, кримінального та адміністративного права. Проте комплексне дослідження кримінально-правової протидії пропаганді як інструменту інформаційної війни на сьогодні відсутнє.

Метою статті є дослідження кримінально-правової протидії пропаганді як загрози інформаційній безпеці в умовах російсько-української війни. Особливу увагу буде приділено визначенню намірів особи у поширенні пропаганди в публічному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні у світі спостерігається використання новітніх інформаційних технологій, які впливають на свідомість громадян та суспільства в цілому. Такий вплив може схилити до вчинення злочинів, в тому числі спрямованих на підтримку російсько-Української війни. З одного боку, держава має забезпечити інформаційну безпеку, в тому числі обмежити викид в інформаційний простір пропаганди і фейків, щоб убезпечити громадян та суспільство від маніпуляцій і негативного впливу, з іншого боку постає питання свободи думки і слова. Політика Європейського Союзу спрямована на забезпечення цього конституційного принципу, це пояснює існування пропагандистських засобів масової інформації, хоча на нашу думку, вони однозначно мають бути заборонені.

Вважаємо, що необхідно розрізнити поняття інформаційної та кібербезпеки, оскільки інформаційна безпека має значно ширше значення, тому важко погодитися із використанням цього поняття у дослідженні О. В. Бойко [1], який висвітлює проблемні питання у міжнародному співробітництві правоохоронних органів держав у галузі забезпечення інформаційної безпеки, а саме: кібербезпеки. У Стратегії інформаційної безпеки, яка затверджена Указом президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021, зазначено, що інформаційна безпека України – складова частина національної безпеки України, стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом [2]. Тому поширення фейків і пропаганди – це безпосереднє посягання на інформаційну безпеку країни, тобто на врегульований нормами права порядок суспільних відносин, що забезпечує реалізацію інформаційної потреби фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави [3].

Цікавими є позиції вчених, які займаються розробкою проблем щодо забезпечення інформаційної безпеки. Так, М.В. Карчевський акцентує увагу на інформаційних потребах громадян, суспільства, держави, яка включає: 1) відносини щодо забезпечення доступу до інформаційних ресурсів; відносини щодо формування інформаційного ресурсу; відносини щодо функціонування інформаційних технологій як засобів доступу до інформаційного ресурсу та його формування [4, с. 28]. В. В. Шаблистий підкреслює важливість інформаційної безпеки людини, а не інформаційної безпеки держави, оскільки приватність має стояти вище публічності [5]. На думку В. М. Петрика, стан захищеності психіки та здоров'я людини від деструктивного інформаційного впливу, який призводить до неадекватного сприйняття нею дійсності та (або) погіршення її фізичного стану, становить підвалини інформаційної безпеки [6, с. 163]. Н. А. Савінова вважає цінностями інформаційного суспільства дистанційні комунікації, свідомість людини та населення, а також такі ресурси як інформація, інформаційні комп'ютерні технології і знання [7].

Особливо небезпечним є те, що метою держави-агресора є створення чи поглиблення внутрішніх конфліктів за допомогою пропаганди та фейків для досягнення злочинних намірів. У статті розглянемо використання та поширення пропагандистської символіки як інструменту інформаційної війни. У країнах Європейського союзу запроваджено кримінальну відповідальність за використання символу Z, який використовується для позначення військової техніки російської армії та зараз активно використовується в соціальних мережах для підтримки війни.

Багато уваги приділяється створенню нових інституцій з виявлення злочинної пропаганди та фейків і цьому питанню буде присвячено наступне дослідження. У статті пропонуємо зосередитися на засобах кримінального права для подолання цієї проблеми, хоча вони, безперечно, є засобами останньої інстанції.

Феномен пропаганди сягає давніх часів, і активно використовувався у справах віри і церкви. Пізніше у політиці, активно використовувався у фашизмі, нацизмі, рашизмі. Термін «рашизм» запроваджений відносно недавно, у парламенті підтримали внесення цього терміна до словників [8]. Зазначимо, що в даному дослідженні розглядаємо феномен пропаганди в негативному значенні, а саме: використання цієї технології із злочинними намірами розпалювання ворожнечі, посягання на територіальну цілісність та підтримки війни. Під цим поняттям розуміють поширення деякої інформації серед простих, невчених осіб, язичників [9]. Ми глибоко переконані в суттєвій ролі пропаганди для утримання влади будь-якою політичною силою. Доволі вдале визначення пропаганди у роботі О. А. Самчинської та В. М. Фурашева, які розкрили зміст пропаганди як тривалого, цілеспрямованого, організованого впливу на масову свідомість, що здійснюється за допомогою інформаційних та психологічних засобів та спрямованого на формування певного, заздалегідь передбаченого, настрою в суспільстві та ставлення до явища, події, особи, держави тощо [10]. Вплив пропаганди на людську свідомість у соціальних мережах, маніпуляції та схилення до протиправної поведінки – це серйозна загроза як інформаційній безпеці держави, так і національній безпеці, яка потребує детального вивчення для можливого прогнозування та протидії [11].

У 2014 р. було запроваджено кримінальну відповідальність за використання символіки радянського режиму, де у ст. 436-1 КК України передбачено кримінальну відповідальність за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів [12], у 2022 р. запроваджено відповідальність за пропаганду в закладах освіти та заборону на виправдовування війни, визнання її правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників [13]. Але законодавець перед криміналізацією діянь, пов'язаних з використанням певної символіки, завжди повинен ставити питання, чи є ця символіка однозначною у сприйнятті суспільством і чи не порушується свобода думки і вираження поглядів. Так, наприклад, символіка комуністичного тоталітарного режиму може розглядатися як символіка боротьби за права робочого класу. З огляду на це ЄСПЛ вважає, що обмеження свободи вираження поглядів у спосіб повної заборони комуністичної символіки є непропорційним, оскільки обмежує право на вираження тих поглядів, які сумісні з цілями ЄКПЛ (боротьба за права трудівників) [14].

Аналіз судової практики свідчить про те, що кримінальні справи стосуються більше використання радянського символіки, ніж пропагандистських символів Z та V. Чимало кримінальних справ стосується заборонених соціальних мереж Вконтакті, Однокласники, де засуджені особи поширювали інформацію щодо виправдовування війни. Використання символу Z у судовій практиці кваліфікується як пропаганда війни. За пропаганду комуністичного (нацистського) режиму без кваліфікаційних ознак, законодавець передбачив обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією майна або без такої. І, відповідно, виправдання війни карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років. Наприклад, 5 років з іспитивним строком 2 роки отримала особа за лайки у фейсбуці в підтримку російської армії.

У Законі України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» чітко прописано, що пропаганда російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України забороняється [15]. Використання символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну відповідно до умов, визначених цією статтею, є окремим видом пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України. Одним із видів використання символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, зокрема, є використання латинських літер «Z», «V» окремо (без правомірного контексту або в контексті виправдання збройної агресії проти України чи інших воєнних дій) або шляхом заміни цими літерами кирилических літер «З», «С», «В», «Ф» чи інших літер в окремих словах з візуальним акцентом на цих літерах. Винні у порушенні вимог цього Закону фізичні та (або) юридичні особи, посадові особи юридичних осіб, посадові особи органів державної влади, органів місцевого самоврядування несуть відповідальність відповідно до закону [15].

Цікавим є європейський досвід запровадження кримінальної відповідальності за використання символу Z. Так, суддя Магдебурзького суду, доктор Лоренц Бодє підкреслює, що необхідно звернути особливу увагу на наміри під час використання конкретною особою пропагандистської символіки. Професор Штайн допускає, що пропагандистська машина якісно працює і чимало людей вірять у «денацифікацію», а тому вважають війну проти України виправданою з точки зору міжнародного права [16]. З точки зору

кримінального права, це призводить до фактичної помилки (§16 абз. 1 п. 1 Кримінального кодексу Німеччини [17]). У цьому випадку відповідна особа не вважає можливим ведення загарбницької війни. Отже, умислу щодо наявності протиправного предикатного злочину немає і особу буде виправдано. Також у Німеччині діє заборона георгіївської оранжево-чорної стрічки. З часів Євромайдану та війни в Україні георгіївська стрічка була символом підтримки зовнішньополітичного курсу Кремля, зокрема військового втручання Росії на Кримському півострові та в східній Україні. Стрічка стала центральним символом антимайдану. Наразі, ймовірно, це більше не означає перемогу в німецько-радянській війні, а підтримку уряду Путіна [18].

У Литві тепер заборонено використовувати символ Z у публічних місцях. Литовський парламент у Вільнюсі прийняв зміни до закону, згідно з якими символ, який часто можна побачити на російській військовій техніці в зоні бойових дій, заборонено. Літеру використовують прихильники російської загарбницької війни в Україні і її розшифровують як «за перемогу». Також заборонено носіння георгіївської стрічки, яка популярна в Росії як національний символ. Згідно з новою постановою, символи та георгіївська стрічка прирівнюються до нацистської та радянської символіки, наприклад свастики чи серпа та молота, які заборонені у публічних місцях у країнах ЄС та НАТО [19]. За словами речниці парламенту Естонії, символ Z, який часто можна побачити на російській військовій техніці в зоні бойових дій, більше не можна показувати. Те саме стосується «V», що означає «*sila v pravde*» («Сила в правді») [20].

З огляду на досвід європейських країн, постає питання кваліфікації використання пропагандистських символів як пропаганди війни за ст. 436 КК України, а не за ст. 436-1 КК України «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів». На нашу думку, суміжними є пропаганда війни, пропаганда символіки тоталітарних режимів, виправдовування війни та колабораційна діяльність у контексті пропаганди в закладах освіти. Деякі вчені пропонують запровадити окрему кримінально-правову норму, мотивуючи це тим, що проігноровано принцип визначеності та чіткості, коли особа чітко розуміє, за що буде нести відповідальність. Для висвітлення цього питання, треба чітко розуміти, що означає символ Z.

Висновки. Одним із важливих пріоритетів державної політики в умовах війни є гарантування інформаційної безпеки, оскільки особливо небезпечним є вплив на людську психіку таким інструментом інформаційної війни як пропаганда. У статті проаналізовано запровадження кримінальної відповідальності за використання пропагандистського символу Z в Україні та деяких країнах Європейського союзу. На жаль, певна категорія осіб вірить у денацифікацію і поширює відповідну символіку в соціальних мережах. У деяких європейських країнах без доведення умислу в підтримці агресивної війни російської федерації проти України, особу неможливо притягнути до кримінальної відповідальності. На нашу думку, використання символу Z є однозначним у розумінні підтримки війни, особливо, коли цей символ застосовується у слові, написаному кирилицею. Те, що особа не розуміла значення такої пропагандистської символіки, не може звільняти від відповідальності.

Список використаних джерел

1. Бойченко О. В. Міжнародне співробітництво правоохоронних органів держав у галузі забезпечення інформаційної безпеки. Форум права. 2009. № 2. С. 56–62.
2. Стратегія інформаційної безпеки: затв. Указом Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> (дата звернення: 01.08.2022).
3. Ландіна А. В. Інформаційна безпека як об'єкт злочину. Правова держава. 2016. № 27. С. 354–361.
4. Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України: монограф. Луганськ: РВБ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 528 с.
5. Шаблистий В. В. Про публічність та приватність кримінально-правового забезпечення інформаційної безпеки людини. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2013. № 1. С. 177–184.
6. Петрик В. М. Щодо визначення інформаційної безпеки та її різновидів. Форми та методи забезпечення інформаційної безпеки держави: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 13 березня 2008 р.). Київ: Захаренко В. О., 2008. С. 160–164.
7. Савінова Н. А. Кримінально-правова політика забезпечення інформаційного суспільства в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2013. 510 с.
8. Заява комітету ВР України з питань гуманітарної та інформаційної політики від 12 травня 2022 р. URL: https://kompkd.rada.gov.ua/news/main_news/75179.html?fbclid=iwar2lekp5uou2i5hd2braxuv7ffbd1poamwckw19clpibtj-wiw-hhsflxfy (дата звернення: 01.09.2022).

9. Павлов Д. Політична пропаганда: до визначення поняття. Гілея: науковий вісник. 2013. № 79. С. 328–331. URL: file:///C:/Users/%D0 %9A%D1%81%D1%8E%D1%88%D0%B0/Downloads/gileya_2013_79_102.pdf (дата звернення: 10.08.2022).
10. Самчинська О. А., Фурашев В. М. Інформаційне насильство, інформаційна маніпуляція та пропаганда: поняття, ознаки та співвідношення. Інформація і право. 2021. № 1 (36). С. 55–65.
11. Золотар О. О. Пропаганда в соціальних мережах – загроза інформаційній безпеці держави. Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави. 2019. С. 48.
12. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 2.09.2022.)
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 3 березня 2022 р., № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 15.08.2022).
14. Шевченко С. Реалізація принципу пропорційності у криміналізації публічного використання символіки «Z»: аналіз крізь призму практики ЄСПЛ. Наукові перспективи (*Naukovi perspektivi*). 2022. № 4 (22).
15. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну : Закон України від 22 травня 2022 року № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> (дата звернення 15.08.2022).
16. Wann das «Z» als Symbol jetzt strafbar ist Stein, Ito v. 16 березня 2022 р., URL: <https://www.lto.de/recht/hintergruende/h/ukraine-billigung-straftaten-attackskrieg-140stgb-z-zeichen/> (дата звернення 5.09.2022).
17. Strafgesetzbuch (Кримінальний кодекс ФРН) (StGB) (Strafgesetzbuch (StGB) StGB Ausfertigungsdatum: 15.05.1871 Vollzitat: «Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 11. Juli 2022 (BGBl. I S. 1082) geändert worden ist» Stand: Neugefasst durch Bek. v. 13.11.1998 I 3322; zuletzt geändert durch Art. 1 G v. 11.7.2022 I 1082) URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/StGB.pdf> (дата звернення: 15.08.2022).
18. Strafbarkeit der Verwendung des Sankt-Georgs-Bands OVG Münster, Beschluss vom 6.5.2022 – 15 B 584/22. URL: <https://beck-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Fzeits%2Fukur%2F2022%2Fcont%2Fukur.2022.191.1.htm&anchor=Y-200-GE-OVGMUENSTER-AZ-15B58422-D-2022-05-06> (дата звернення: 1.09.2022).
19. Litauen verbietet Z-Symbol und Georgsband Redaktion beck-aktuell, Verlag C.H.BECK, 21. April 2022 (DPA). URL: <https://beck-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Freddok%2Fbecklink%2F2022904.htm&anchor=Y-300-Z-BECKLINK-N-2022904> (дата звернення: 1.09.2022).
20. Estland verbietet Z-Symbol in Öffentlichkeit Redaktion beck-aktuell, Verlag C.H.BECK, 21. April 2022 (DPA). URL: <https://beck-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Freddok%2Fbecklink%2F2022909.htm&anchor=Y-300-Z-BECKLINK-N-2022909> (дата звернення: 1.09.2022).

References

1. Boichenko, O. V. (2009). Mizhnarodne spivrobotnytstvo pravookhoronnykh orhaniv derzhav u haluzi zabezpechennia informatsiinoi bezpeky [International cooperation of state law enforcement agencies in the field of ensuring information security]. *Forum prava – Law forum*, 2, 56-62 [in Ukrainian].
2. *Stratehiia informatsiinoi bezpeky [Information security strategy]: zatv. Ukazom Prezidenta Ukrainy vid 28 hrudnia 2021 r. № 685/2021* – approved by the Decree of the President of Ukraine dated December 28, 2021 No. 685/2021. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text> [in Ukrainian].
3. Landina, A. V. (2016). Informatsiina bezpeka yak obiekt zlochynu [Information security as an object of crime]. *Pravova derzhava – Legal State*, 27, 354-361 [in Ukrainian].
4. Karchevskiy, M. V. (2012). *Kryminalno-pravova okhrona informatsiinoi bezpeky Ukrainy : monohrafiia [Criminal law protection of information security of Ukraine: monograph]*. Luhansk: RVB LDUVS im. E.O. Didorenka [in Ukrainian].
5. Shablysty, V. V. (2013). Pro publichnist ta pryvatnist kryminalno-pravovoho zabezpechennia informatsiinoi bezpeky liudyny [About the publicity and privacy of the criminal law provision of information security of a person]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka – Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after Didorenko*, 1, 177-184 [in Ukrainian].

6. Petryk, V. M. (2008). Shchodo vyznachennia informatsiinoi bezpeky ta yii riznovydiv [Regarding the definition of information security and its varieties]. *Formy ta metody zabezpechennia informatsiinoi bezpeky derzhavy: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Forms and methods of ensuring information security of the state: collection of materials of the international scientific and practical conference* (Kyiv, 13 bereznia 2008 r.). Kyiv: Vydavets Zakharenko V.O., 160-164 [in Ukrainian].
7. Savinova, N. A. (2013). Kryminalno-pravova polityka zabezpechennia informatsiinoho suspilstva v Ukraini [Criminal law policy of ensuring the information society in Ukraine]; dys. d-ra yuryd. nauk: 12.00.08. Lviv [in Ukrainian].
8. Zaiava komitetu VR Ukrainy z pytan humanitarnoi ta informatsiinoi polityky vid 12 travnia 2022 r. [Statement of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on Humanitarian and Information Policy]. Retrieved from https://kompkd.rada.gov.ua/news/main_news/75179.html?fbclid=iwar2lekp5uou2i5hd2braxuv7ffbd1p0amwcvk19clpibtj-wiw-hhsflxfy [in Ukrainian].
9. Pavlov, D. (2013). Politychna propahanda: do vyznachennia poniattia [Political propaganda: to define the concept]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: scientific bulletin*, 79, 328-331. Retrieved from file:///C:/Users/%D0%9A%D1%81%D1%8E%D1%88%D0%B0/Downloads/gileya_2013_79_102.pdf [in Ukrainian].
10. Samchynska, O. A. & Furashev, V. M. (2021). Informatsiine nasylstvo, informatsiina manipuliatsiia ta propahanda: poniattia, oznaky ta spivvidnoshennia [Information violence, information manipulation and propaganda: concepts, signs and relationships]. *Informatsiia i pravo – Information and law*, 1 (36), 55-65 [in Ukrainian].
11. Zolotar, O. O. (2019). Propahanda v sotsialnykh merezhakh–zahroza informatsiinii bezpetsi derzhavy [Propaganda in social networks is a threat to the information security of the state]. *Aktualni problemy upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu derzhavy – Actual problems of state information security management*, 48 [in Ukrainian].
12. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku [Criminal Code of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information of the Supreme Council of Ukraine*, 25-26. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
13. *Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za kolaboratsiinu diialnist [On making changes to some legislative acts regarding the establishment of criminal liability for collaborative activities/ Law of Ukraine]*. Zakon Ukrainy vid 3 bereznia 2022 r., №2108-IKh. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> [in Ukrainian].
14. Shevchenko, S. (2022). Realizatsiia pryntsyphu proportsiinosti u kryminalizatsii publichnoho vykorystannia symvoliky «Z»: analiz kriz pryzmu praktyky YeSPL [Implementation of the principle of proportionality in the criminalization of public use of the «Z» symbol: analysis through the prism of ECtHR practice]. *Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives*, 4 (22) [in Ukrainian].
15. *Pro zaboronu propahandy rosiiskoho natsystyskoho totalitarnoho rezhymu, zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii yak derzhavy-terorysta proty Ukrainy, symvoliky voiennoho vtorhnennia rosiiskoho natsystyskoho totalitarnoho rezhymu v Ukrainu [On the prohibition of propaganda of the Russian Nazi totalitarian regime, armed aggression of the Russian Federation as a terrorist state against Ukraine, symbols of the military invasion of the Russian Nazi totalitarian regime in Ukraine – Law of Ukraine]*. Zakon Ukrainy vid 22 travnia 2022 roku № 2265-IX. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text> [in Ukrainian].
16. *Wann das «Z» als Symbol jetzt strafbar ist* Stein, Ito v. March 16, 2022. Retrieved from <https://www.ito.de/recht/hintergruende/h/ukraine-billigung-straftaten-attackskrieg-140stgb-z-zeichen/> [in Danish].
17. *Strafgesetzbuch (Kryminalnyi kodeks ФПН) (StGB) (Strafgesetzbuch (StGB) StGB Ausfertigungsdatum: 15.05.1871 Vollzitat: «Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322), das zuletzt durch Artikel 1 des Gesetzes vom 11. Juli 2022 (BGBl. I S. 1082) geändert worden ist» Stand: Neugefasst durch Bek. v. 13.11.1998 I 3322; zuletzt geändert durch Art. 1 G v. 11.7.2022 I 1082)*. Retrieved from <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/StGB.pdf> [in German].
18. *Strafbarkeit der Verwendung des Sankt-Georgs-Bands OVG Münster, Beschluss vom 6.5.2022 – 15 B 584/22*. Retrieved from <https://beck-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Fzeits%2Fukur%2F2022%2Fcont%2Fukur.2022.191.1.htm&anchor=Y-200-GE-OVGMUENSTER-AZ-15B58422-D-2022-05-06> [in German].
19. *Litauen verbietet Z-Symbol und Georgsband Redaktion beck-aktuell, Verlag C.H.BECK, 21. April 2022 (DPA)*. Retrieved from <https://beck-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Freddok%2Fbecklink%2F2022904.htm&anchor=Y-300-Z-BECKLINK-N-2022904> [in German].

Мазепа С.

Про криміналізацію пропаганди в умовах російсько-української війни: вітчизняний та міжнародний досвід

20. *Estland verbietet Z-Symbol in Öffentlichkeit* Redaktion beck-aktuell, Verlag C.H.BECK, 21. April 2022 (DPA). Retrieved from <https://beck-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Freddok%2Fbecklink%2F2022909.htm&anchor=Y-300-Z-BECKLINK-N-2022909> [in German].

Стаття надійшла до редакції 15.09.2022.